М. Попович. Раціональність і виміри людського буття. – Київ, Сфера, 1997.

Нова книжка Мирослава Поповича «Раціональність і виміри людського буття», безперечно, є однією з найцікавіших подій інтелектуального життя України за останні декілька років. Вона є «внеском», «доробком», «здобутком» та «надбанням» вітчизняної науки, який ця сама наука мусить «взяти до уваги», «ретельно засвоїти» та «мати за взірець». Що ж до пересічного, але небайдужого читача, любителя філософських ласощів (адже він десь-таки існує!), то для нього це не лише розкішний подарунок, але й добра звістка із надією на майбутнє. Зрештою, маємо суттєвий прецедент нового наукового стилю, сказати б – «живого академізму», тобто такого стилю, який дозволяє авторові не ховатися за лаштунками малозрозумілої термінології, але бути відкритим до читача, провокуючи до постійного діалогу та нелегкої інтелектуальної співпраці.

У передмові автор зізнається, що спершу думав назвати книжку «Філософія без назви», але потім відхилив цей варіант саме через його надмірну «нестандартність». Але чомусь здається, що саме така назва була б найбільш вдалим **іменем** того світу, яким є ця зрештою невеличка книжечка. Адже перед нами не оповідь про..., не виклад і не конспект, а подія думки, що відбувається безпосередньо на наших очах, власне філософія взагалі, а отже – без назви. Про що вона? Про все.

Перелік тем та предметів, яких торкається автор у своїй роботі, справді вражає. Сучасні досягнення математики тут зіставлені з теорією метафори, проблеми культурної антропології із теорією міфу. І це не просто компендіум, куди прихоплено усього потрошку, «щоб було», як це часто-густо трапляється у сучасних філософсько-"екзистенційних» розвідках, а саме раціональність як єдність погляду, перед яким розгортається велична картина людського буття.

Починається робота із докладного пояснення понять **структури, руху, інформації**, які є основними і на яких буде побудовано подальший виклад матеріалу. Такий початок дозволяє читачеві перейти від побутового, а отже, завжди певною мірою приблизного до точного і власне філософського розуміння цих понять. Автор не нав'язує нам нового і, можливо, малозрозумілого знання, а лише пропонує уточнити наші власні погляди. Але і це вже чималий крок! Так, кожен день стикаючись із купою **інформації,** ми й гадки не мали що маємо справу із «величиною, оберненою до ентропії, що характеризує ступінь впорядкованості системи» (с. 24). Але, прочитавши це, розуміємо, що саме так і є, ніби то наша власна думка, яку ми досі не могли висловити. Автор пропонує нам збагнути просту ідею про те, що еволюція будь-якої системи полягає у русі від хаосу (стану ентропії) до стану впорядкування шляхом засвоєння нової інформації. Структура є самототожною, якщо нею засвоєно певна інформація, і навпаки, руйнація системи є стирання інформації, адже «хаос нічого не пам'ятає» (с. 31). Далі прослідкується дія цього

принципу у різних «вимірах» – біологічному, лінгвістичному, психологічному. Мирослав Попович тут, здається, використовує певний композиційний прийом, відомий іще з часів Баха, який полягає у тому, що певна тема (музична чи філософська) проводиться у різних тональностях, набуваючи кожного разу неповторної інтонації. У такий спосіб шановному вченому вдається блискуче пояснити та довести свою головну тезу, а також вибудувати додаткову систему понять (ввести, наприклад, важливе поняття «психічної енергії»), яка дозволяє краще осягнути цілісну картину людського (тут звичайне слово виявляється більш змістовним, ніж наукоподібне «антропоцентричний») космосу.

Головною рисою саме такого людського космосу є те, що у ньому «будь-який об'єкт чи подія є знаком або сигналом» (с. 55) Отже суттєвою ознакою того простору, у якому живе людина, виявляється його символічна природа. Людина є розумною істотою тією мірою, якою вона здатна усвідомлювати свої можливості і здійснювати свідомий вибір. Суттєвим тут, на нашу думку, виявляється співвіднесення символічної природи світу та психічної енергії людини як «субстанції» свідомості, завдяки чому і вдається побудувати картину **вимірів людського буття**. Тим самим показано, що **істина**, як упорядкованість та сенс людського буття, є принаймні **можливою** за будь-яких умов, хоча у реальному житті вона повсякчас співіснує із неістиною, тобто із абсурдом.

«Істина і абсурд» – так називається третій розділ роботи. У ньому поняття **істини** висвітлюється як головна тема, магістральний сюжет європейської культури. Колізія того сюжету полягає у тому, що з деяких причин істина, витлумачена як вичерпний опис, повна символічна вираженість усього наявно сущого виявляється неможливою. Кажучи мовою сучасної фізики, неможливо побудувати повну та логічно несуперечливу теорію реальності. Здавалося б, за таких умов, абсурд має повсякчас брати гору і у багатьох випадках, особливо у добу складних історичних колізій, нам здається, що саме так воно і є. Але не квапмося кидатися в обійми «таємничого» та «незбагненного», буде й для нього свій час! Натомість спробуємо ретельніше придивитися до самого поняття істини, чи не знайдеться у ньому самому чогось, що ми досі не брали до уваги. Автор пропонує нам звернутися до логіко-аналітичного аспекту істини, тобто співвідношення знаку та значення. Спрощено на рівні індивідуальної свідомості ці процеси проявляють себе як явища метафори та метонімії, тобто «кодування» (хочеться сказати – «пакування») смислів у певні культурні символи, та навпаки, «декодування» у процесі реальної комунікації. З огляду на це аналітично доповнене поняття істини виступає уже не стільки як «повний опис», скільки як «правильно виконана логічна процедура», заздалегідь спланований і саме тому зрозумілий іншому мислежест. Така логічна вправа зазвичай і називається «логічним доведення твердження» (с. 123). Саме логічна доведеність, а зовсім не «голос більшості», є **надійним** критерієм істини. Але і абсурд, неістина, також є явищем культури і

як таке заслуговує на увагу. З логічної точки зору, абсурд – це «нестандартне» твердження, або операція, такий смисл, який ми не в змозі «розпакувати». Якщо взяти до уваги, що феномен смислу стає можливим завдяки референції до певного культурного світу, до певної системи вже відомих смислів, то стане зрозумілим, чому абсурдне в одній культурі може виявитися цілком логічним в іншій. На рівні буття абсурд – це неможливе, немислиме у тому світі, де існує (є можливим) моє Я. Життя свідомості полягає у тому, щоб постійно перетворювати нонсенс на сенс або, як казав Роберт Пенн Уоррен, «виробляти добро із зла, бо більше нема з чого». Сфера парадоксального, містичного, мовна гра на межі сенсу та нісенітниці зазвичай є «точкою росту» будь-якої культури, сферою, з якої, як з печі, виїжджають іще гарячі (не доторкнись-бо!) калачі та паляниці нових культурних смислів.

Отже, культура є не стільки предмет, скільки простір, сфера можливого, а точніше, сфера заданих питань, відповіддю на які і є кожний наш учинок. Культура не «одна із сфер буття», а саме власне буття, причому ніякого буття поза культурою для людини не існує. На початку четвертого розділу наведено конкретні приклади того, як різні народи впродовж своєї історії шукали відповіді на «виклик» буття. В одному випадку такою відповіддю ставало «винайдення» давньогрецької трагедії, в іншому – культура середньовічного карнавалу, але у будь-якому разі йшлося саме про «переосмислення структур», тобто знаходження нового балансу між культурним символом та буттєвим «значенням». Телеологія є основним принципом, що забезпечує цілісність та життєздатність культури. Отже, досліджуючи той чи інший конкретний культурний феномен, ми можемо збагнути його справжній сенс лише тоді, коли відповімо на запитання, а чому він виник і власне **для чого** призначений. І саме тому не існує всезагального і наперед передбаченого смислу людського буття. «Майбутнє відкрите, воно є лише можливість, яка твориться в історичному, реальному часі» (с. 256).

Робота Мирослава Поповича є чи не першою в Україні спробою побудови системного нематеріалістичного світогляду, раціонально обґрунтованої концепції культури. Це здається надто важливим саме сьогодні, коли культура повсякчас стає предметом некомпетентних ідеологічних спекуляцій. Підхід, що його демонструє нам автор, дозволяє знайти коректний і зрештою дієвий підхід до розв'язання ділеми індивідуалне-всезагальне, чи то на рівні особи, локальної спільноти, етносу, чи суспільства вцілому. Головним і певною мірою революційним для нашої науки тут є перехід від об'єктного до функціонального розуміння сутностей. Жоден феномен неможливо зрозуміти поза тою функцією, яку він виконує у межах цілісної системи. І навпаки, цілісність самої системи існує лише у тому разі, коли наявні певний задум та воля до його здійснення. Отже, не держава, не нація і не спільнота, а лише власне людина може бути «мірою всіх речей». Адже саме з неї починається творення або, навпаки, деградація розумного і придатного для життя світу. Лише

людина здатна відтворювати сенс буття або, навпаки, нехтувати ним. Головній сенс філософії полягає у тім, щоб збагнути, як саме це відбувається. І книжка Мирослава Поповича наближає нас до такого розуміння.

Володимир Верлока

Київські обрії: Історико-філософські нариси. – Київ, 1996.

Історія національної культури невід'ємна від розвитку філософії, що виконує функцію самоусвідомлення культури. Найсуттєвіші культурно–філософські явища, що складали зміст регіональної київської культури впродовж багатовікової історії її розвитку, і намагаються відтворити автори наукових статей, які увійшли до збірки «Київські обрії. Історико–філософські нариси», підготовленої за матеріалами міжнародної наукової конференції «III читання, присвячені пам'яті Памфіла Юркевича. Київ в історії філософії», що відбулася у Києво–Могилянській академії у травні 1996 року.

Зміст збірки охоплює багатовікову традицію філософування від києворуської доби до барокового менталітету 30-х років XVII – кінця XVIII століття, академмчної філософії з центрами у Київській духовній академії та університеті, закінчуючи спробою осмислення філософського розвитку в Києві в останні десятиріччя.

Перший розділ нарисів, «Філософія в Києві крізь віки», відкриває стаття С.Кримського «Культурні архетипи Києва», що містить цікаву, на наш погляд, спробу осмислення семіотичного феномена тексту, в якому силою символічно–алегоричних образів невербальних пам'яток мистецтва кодується культурна спадщина багатовікового міста, яка саме і зберігає особливості національного світогляду та традиції філософування. До найдавнішої текстової пам'ятки давньоруської доби, яка і започатковує, власне, відлік історії вітчизняної філософської думки, звертається В.Горський в статті «Слово про закон і благодать» – перша пам'ятка київської філософської думки». Вже в Іларіоновому «Слові», зазначає автор, помітні характерні тенденції майбутнього вітчизняного філософування, а саме: інтерес до історіософської проблематики, питань моралі та суспільно–політичного буття. Пильний погляд, звернений дослідником у минуле, привертає особливу увагу, адже без з'ясування «начал», витоків світогляду не можна збагнути сутність і розвиток подальшої філософської думки. Сприйняття історії як процесу, що здійснюється земними зусиллями, спроба осмислити світ через історію творення сягає, як бачимо, сивої давнини. Якщо погляд С.Кримського на комплекс Печерської лаври як смислової символізації буття, що вписується у цілісне поняття храму духу та краси, спрямований у височінь, то погляд А.Кушакова звертається до печер Лаврських, нагадуючи первинне значення Лаври як комплексу печер. Автор пропонує цікавий порівняльний аналіз образу печери в давньоруській та західній філософських традиціях, ґрунтуючись на руських літописах, Києво–Печерському патерику, Біблії, творах Платона та